

УДК 378.1:159.923.2:005.336.5

Варіна Ганна Борисівна

старший викладач кафедри практичної психології
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: anyaberdnik@ Rambler.ru
ORCID 0000-0002-0087-4264

Харитоновна Олена Анатоліївна

здобувач вищої освіти,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
ORCID 0000-0002-0086-0292

**ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ НА ПРОЦЕС
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

В статті розглядаються основні детермінанти впливу академічної групи на особистість студента, в контексті формування професійної стійкості майбутнього фахівця в умовах сучасної освітньої парадигми. Студентська група розглядається як складний соціальний організм, покликаний зіграти істотну роль у виконанні вищою школою своєї найважливішої соціальної функції — формуванні готовності студентів до майбутньої діяльності у сучасних мінливих умовах існування суспільства за допомогою оволодіння ними спектром нових соціальних ролей, освоєння досвіду життя в майбутньому професійному середовищі. В статті аналізуються особливості формування професійної стійкості у контексті розвитку сприятливих соціально-психологічних групових умов, на прикладі впровадження тренінгу «Актуалізація професійної стійкості особистості майбутнього фахівця» в рамках навчальної дисципліни «Практикум з групової психокорекції». Наведено дослідження впливу групової роботи на мікроклімат академічної групи, процес професіоналізації та формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога.

Ключові слова: професійна стійкість, професіоналізм, самопізнання, референтна група, мікросередовище, мікроклімат, особистість.

Постановка проблеми. Динамізм процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, створює таку соціокультурну та освітню ситуацію, вихід з якої безпосередньо пов'язаний з явищем високої якості та професіоналізму психолого-педагогічних кадрів. У цій ситуації змінюється уявлення про майбутнього фахівця, про сутність і зміст його професійно-особистісного становлення в умовах існуючої освітньої практики, що інтенсивно розгортається, пошуку та осягнення суб'єктом сенсу, цінностей, аксіологічних підстав своєї діяльності. Сучасна вища освіта є каталізатором самостійного переходу суб'єкта від стратегії самоспоглядання, до стратегії самоперетворення, перебудови структур суб'єктивного досвіду, що відповідає її завданням у рамках нової гуманістичної парадигми. Важливого значення набуває

внутрішній зміст особистості майбутнього практичного психолога як носія ціннісних орієнтацій. В умовах реалізації особистісної парадигми суспільство потребує сьогодні фахівця, який відрізняється цілісним гуманістичним світоглядом, високим професіоналізмом, професійною та особистісною культурою, який комплексно реалізує у професії свій творчий потенціал та свій спосіб життєдіяльності на основі інтеграції загальнолюдських і професійно значущих цінностей. Специфікою сучасного етапу соціалізації і професійного становлення студентів є їх включеність у широку сферу між-особистісної взаємодії за посередництвом мікросоціального середовища. Процес індивідуально-професійного становлення та формування на різних стадіях професіоналізації професійної стійкості студентів у значній мірі обумовлюється характером їхньої взаємодії з особистісно значущим мікросередовищем, яким є академічна студентська група. Саме тому необхідність дослідження впливу групових процесів на формування особистості та професійної стійкості, як пріоритетного компоненту професіоналізму майбутнього фахівця, набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. З аналізу психологічної літератури (В. Е. Чудновський), основних положень концепції психологічної стійкості особистості (Є. П. Крупник) і експериментальних досліджень, присвячених даній проблемі (Є. П. Крупник, Н. А. Ларіна, Є. М. Лебедева, Р. А. Тагірова, Т. Б. Сизова), випливає, що якість психологічної та професійної стійкості характеризує зрілу особистість, що має високий рівень інтелектуальної й етичної культури, високорозвинені креативні здібності [7]. Це зумовлює рідкість, якщо не унікальність професійно стійкої особистості. Проблемам функціонування малих груп, опису їх основних ознак, у тому числі і групової діяльності, присвячені роботи Л. В. Петровського, Г. С. Антипіна, Р. Л. Кричевського Т. П. Галкіної, К. Левіна, Х. Ніксона, Дж. Гегена, Дж. Катценбаха, Д. Сміта та ін.. Деякі питання, що стосуються впливу соціального середовища на формування особистості студента відбито у наукових працях Н. П. Бондаренка, М. П. Іценка, А. Й. Капської, Л. Г. Коваль, В. А. Сапогова, І. Д. Бежа, І. С. Булах та ін.. Підвищення ефективності функціонування малих груп К. Д. Давидова, І. І. Андреева, А. М. Бернштайн та ін. справедливо пов'язують з поліпшенням соціально-психологічного клімату, підвищенням згуртованості групи, з підвищенням рівня референтності групи для її членів, тобто з психологічними і соціально-психологічними характеристиками малих груп та їх учасників. Виходячи з цих же характеристик малої групи, будуються і різні методики соціально-психологічної діагностики. Разом з тим, відчувається явний недолік саме методів впливу на академічну групу з метою формування професійної стійкості, як інтегративної властивості особистості, в якій, на думку К. К. Платонова, проявляється інтенсивність, дієвість та стійкість професійної спрямованості. «Професійна стійкість характеризує таке злиття робочого зі своєю професією, коли професійна діяльність стає для людини «трудовою домінантою» [6, с.40].

Специфіка студентської групи визначається її практично одновіковим складом, характером спільної діяльності. Процес формування своєрідного

загального фонду думок і почуттів, що має місце в спільній діяльності і виникає завдяки обміну одержуваною, перетворюваною і створюваною спільно інформацією, М. М. Обозов називає формуванням «сукупного суб'єкта» [5].

Студентська група в результаті взаємодії в спільній діяльності поступово формується як такий сукупний суб'єкт. Становлення починається з утворення спільності у поглядах, судженнях, оцінках з основних сторін життєдіяльності групи, проходить через усвідомлення членами групи своєї спільності з нею і завершується формуванням норм, цінностей, традицій і установок. Іншими словами, підвищується інтегрованість групи, рівень її розвитку, відбувається формування й розвиток групової свідомості. Як встановлено у багатьох дослідженнях, від рівня розвитку групи залежить сила і характер її впливу на своїх членів. Вважається, що вплив групи прямо пропорційний рівню її розвитку [1].

Професійна стійкість являє собою цілісну характеристику особистості, що забезпечує її готовність протистояти стресогенним впливу у важких ситуаціях. Згідно Є. М. Ковальчуку, професійна стійкість означає відповідність мотивів і інтересів особистості реальному змісту її праці. На підставі цього можна говорити про психічну або психологічну активність особистості, що визначає її стійкість [3, с. 43]. Саме тому група, як мікросередовище, безпосередньо впливає не тільки на становлення особистісних структур, але й на весь процес професіоналізації.

Дослідження психологів показали, що ключовим фактором становлення ціннісно-орієнтаційної єдності групи й, відповідно, основою її соціалізуючого впливу, на особистість кожного свого члена виступає спільна групова діяльність. Чим більше вона різноманітна, тим більше надається можливостей для успішної соціалізації особистості [4]. Процес формування професійної стійкості майбутніх фахівців у значній мірі обумовлюється характером їхньої взаємодії з особистісно значимим мікросередовищем, яким є академічна студентська група.

Студентська група «розглядається, з одного боку, як об'єкт виховного впливу більш широкого соціального оточення, а з іншого боку, як могутній засіб впливу на особистість і інтелект майбутнього фахівця, як мікросередовище його формування й розвитку» [2, с. 101–102].

Концепція модернізації освіти поставила завдання сформувати творчу, висококомпетентну та конкурентноспроможну особистість майбутнього фахівця, як самоорганізованого суб'єкта професійної діяльності. Тому саме дослідження процесів, що відбуваються у референтній студентській групі набуває вагомого значення на шляху професійного становлення, розвитку соціального досвіду.

Мета статті полягає у розробці методів та шляхів формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога у контексті інтеграції особистості майбутнього фахівця з референтним студентським мікросоціумом.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження проводилося серед студентів I-V курсів на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького та Володимирського державного

університету, загальна вибірка склала 190 осіб. У результаті теоретичного аналізу нам вдалося виявити в структурі професійної стійкості майбутнього практичного психолога, наступні компоненти: *мотиваційний, когнітивний, конотативний, рефлексивно-ціннісний і регулятивно-вольовий*.

З метою оптимізації процесу формування професійної стійкості у контексті розвитку сприятливих соціально-психологічних групових умов, був впроваджений тренінг «Актуалізація професійної стійкості особистості майбутнього фахівця» в рамках навчальної дисципліни «Практикум з групової психокорекції». Робота у групі дозволяє досліджувати свій власний життєвий досвід, виявити невикористаний потенціал і направити його на підвищення якості життя, оволодіти нові способи спілкування з іншими людьми, підвищити рівень оволодіння професійними навичками.

Після корекційної роботи відбулися зміни у сприйнятті студентами власного колективу й в структурних компонентах професійної стійкості особистості майбутнього фахівця. Для констатації значущості змін, які відбулися після корекційної роботи, ми використовували G-критерій.

За результатами методики — «Оцінка мікроклімату студентської групи» (В. М. Зав'ялова), виявлено, що групова тренінгова робота сприяла підвищенню ступеня позитивного психологічного мікроклімату на 14,2 %, що безумовно підвищує прагнення студентів перебувати у даній референтній групі та сприяє активізації процесу професіоналізації.

Рис. 1. Динаміка розвитку мікроклімату студентської групи до та після корекційної роботи

За результатами кореляційного аналізу виявлено: при $G_{кр} = \begin{cases} 45(\rho \leq 0,05) \\ 42(\rho \leq 0,01) \end{cases}$

Типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень 32. $G_{емп} = G_{емп} = 32$ — кількість нетипових зрушень, тобто $G_{емп} < G_{кр}$, $n = 118$. Відповідно H_0 — відкидається, а H_1 — приймається. На основі виявлення та узагальнен-

ня особливостей професійної стійкості особистості майбутніх практичних психологів за названими компонентами було умовно виділено такі групи студентів:

1. Студенти з високим рівнем професійної стійкості (середній чи високий рівень самооцінки, низький рівень особистісної тривожності, домінування інтернальних тенденцій локусу-контролю, відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем, володіння стратегією саморозвитку, гуманістичний тип спрямованості особистості, високий рівень розвитку комунікативних навичок та емпатійних здібностей, готовність до творчої реалізації здібностей, домінування внутрішніх соціально значущих мотивів).

2. Студенти, які мають середній рівень розвитку професійної стійкості (наявність чітко виявлених двох критеріїв позитивної Я-концепції, одним із яких є відсутність суттєвих внутрішньоособистісних проблем, прагнення до оволодіння професією, домінування внутрішніх соціально значущих мотивів, середній рівень самооцінки, прагнення до саморозвитку, середній рівень емпатійних здібностей).

3. Студенти, які мають низький рівень професійної стійкості (неадекватна самооцінка, наявність високого рівня особистісної тривожності, домінування екстернальних тенденцій локусу-контролю, наявність суттєвих внутрішньоособистісних проблем, егоцентрична спрямованість особистості, домінування зовнішніх негативних мотивів діяльності, низький рівень емпатійних здібностей, відсутність системи саморозвитку або стадія зупиненого саморозвитку).

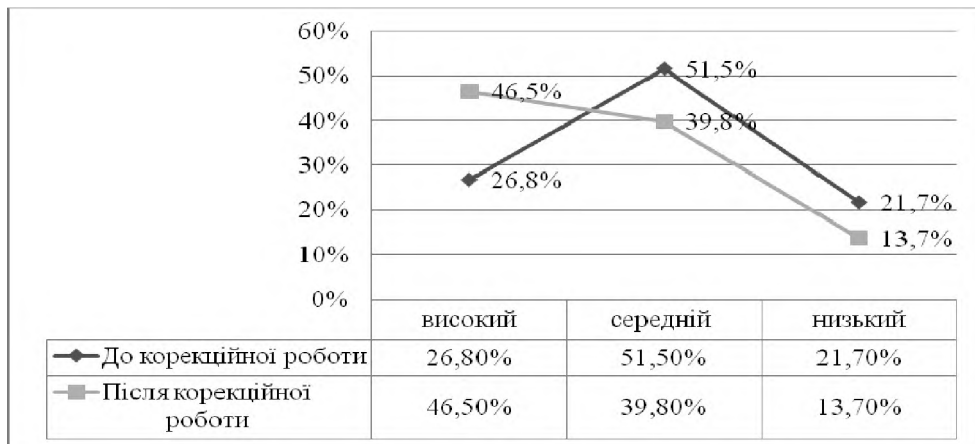

Рис. 2. Динаміка формування професійної стійкості майбутнього практичного психолога

При $n = 118$ Типове зрушення — позитивне. Негативних зрушень 37
 $G_{кр} = \begin{cases} 50(\rho \leq 0,05) \\ 46(\rho \leq 0,01) \end{cases}$ $G_{емп}$ — кількість нетипових зрушень, тобто $G_{емп} = 37$
 $G_{емп} < G_{кр}$. Відповідно H_0 — відкидається, а H_1 — приймається.

Після корекційної роботи відсотковий рівень кількості студентів з високим значенням професійної стійкості підвищився в 1,7 рази. Таким чином, позитивна роль групової тренінгової роботи має безумовно вагоме місце у процесі формування сприятливого психологічного мікроклімату та професійної стійкості майбутнього фахівця.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В процесі дослідження виявлено, що професійна стійкість — це сукупність мотиваційних, емоційних, когнітивних і вольових властивостей, які об'єднуються в більш або менш інтегровану систему. Резерв професійної стійкості пов'язаний з налаштованістю цього механізму. Він визначається індивідуальним професійним досвідом фахівця. Але важливо зрозуміти, наскільки значна роль свідомого суб'єкта, групи і соціального середовища в забезпеченні резерву професійної стійкості. Перспективи подальших досліджень в даній області — розробка та апробація рекомендацій, щодо оптимізації навчально-виховного процесу підготовки майбутніх практичних психологів на рівні ефективного використання сучасних методів практичної психології в процесі формування професійної стійкості майбутніх фахівців.

Список використаних джерел і літератури

1. Андреева Г. М. Социальная психология. — М., МГУ, 1997. — 416 с.
2. Березовий Н. А., Коломинский Я. Л. Проблемы и методы социально-психологического изучения студенческой группы // Студент и вузовский коллектив. — Каунас, 1973. — С. 101–105.
3. Ковальчук Э. М. Формирование профессиональной устойчивости учащихся средних профессионально-технических училищ. Дис... канд. пед. наук: 13.00. 01. — К., 1988. — 152 с.
4. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах. — Минск, 2000. — 432 с.
5. Обозов Н. Н., Щёкин Г. В. Психология работы с людьми: Советы руководителю: Учеб. пособие. — 6-е изд., стереотип. — К.: МАУП, 2004. — 228 с.: ил.
6. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования. — 2-е изд., перераб. и доп. /Константин Константинович Платонов. — М.: Высш.шк., 1984. — 174 с.
7. Чудновский В. Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности // Вопросы психологии. — 1978. — № 2. — С. 23–34.